

مکاتبات علمای امامیه با مقام پاپ واتیکان در دفاع از مردم مظلوم فلسطین

دکتر کامیار صداقت ثمرحسینی^۱

چکیده

مقاله حاضر به صورت مقایسه‌ای به بررسی مکاتبات علمای امامیه و مقام پاپ واتیکان در قالب پنج نمونه شامل آیات امام خمینی؛ سید علی سیستانی؛ سید محمد موسوی بهبهانی؛ محمدتقی آملی و میرزا خلیل کمره‌ای اختصاص دارد و نشان می‌دهد آنان چگونه از گفت‌گوی بین‌الادیانی با واتیکان به عنوان روشی برای احقاق حقوق مردم فلسطین استفاده کرده‌اند.

نمونه‌های فوق‌الذکر اهمیت ارتباطات بین‌الادیانی را در موضوع فلسطین آشکار می‌کنند. اینکه چگونه علمای امامیه با هوشمندی از همان ابتدای اشغال فلسطین، به منظور مبارزه با صهیونیسم، وارد فضاهای دیپلماسی و گفت‌وگوی بین‌المللی و بین‌الادیانی شده‌اند. مضمون اصلی مکاتبات مذکور، تأکید بر اسلامیت فلسطین؛ محکومیت صهیونیسم؛ بازگشت آوارگان فلسطینی؛ رعایت کامل حقوق پیروان ادیان ابراهیمی در فلسطین است. علمای امامیه در تمامی مکاتبات خود از مقام پاپ می‌خواهند تا واتیکان بر اساس حق و عدالت، جانب مظلوم را گیرد و به مسئولیت خود در محکوم کردن ظالم عمل کند.

کلیدواژه‌ها: پاپ؛ شیعه امامیه؛ فقیهان شیعه؛ فلسطین؛ واتیکان

۱. دانشیار پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی sedaghat@hcs.ac.ir

مقدمه

گفت‌وگوی میان اسلام و مسیحیت با محور بررسی چالش‌های مشترک دینداران نظیر حقوق بشر؛ استعمار؛ مارکسیسم؛ سقط جنین و مانند آن دارای تجربیات متراکمی در طول تاریخ است؛ چنانکه دیدار شیخ احمد الطیب با پاپ فرانسیس (متوفی ۲۰۲۵م) را می‌توان در سیاق کوشش‌های تاریخی شیخ محمد مصطفی المراغی (متوفی ۱۳۶۴ق) نظیر مشارکت الازهر در همایش‌های بین‌المللی ادیان (بروکسل: ۱۹۳۶م؛ لندن: ۱۹۳۶م و سوربن: ۱۹۳۷م) (القاضی، ۱۴۲۲: ۳/ ۱۰۷۴/ ۱۰۷۶) و یا فعالیت‌های انفرادی شخصیت‌های مسلمان نظیر روزه‌گارودی (همان: ۸۵۷/۲) و شیخ احمد کفتارو (همان: ۱۰۳۶/۳) مطالعه کرد. از زمره موضوعات مطرح در ارتباطات بین‌الادیانی مذکور، مسئله استعمار و به طور خاص فلسطین است. عالمان امامیه نیز در گستره‌ای از اقدامات ضد استعماری خود، وارد گفت‌وگوهای بین‌الادیانی درباره فلسطین شده‌اند. (نک: تصویر شماره ۱)

مثال	اشکال اقدام	
فتوای جهادی مراجع شیعه علیه استعمار ایتالیا در لیبی (رجبی، ۱۳۷۸: ۲۳۷؛ حائری، ۱۳۶۸: ۱۷۸)	اعلامیه‌ها و فتاوی جهادی	۱
ثبت نام بالغ بر پنج هزار نفر از داوطلبان جهاد برای فلسطین در ایران به سال ۱۳۲۷ش (روزنامه وظیفه، ۱۳۲۷/۲/۲۹: ۴؛ روزنامه وظیفه ۱۳۲۷/۳/۲: الف: ۳)	سربازگیری برای جهاد	۲
تألیفات آیات شیخ محمدحسین کاشف الغطاء (متوفی ۱۳۷۳ق)، شیخ عبدالکریم زنجانی (متوفی ۱۳۸۸ق)؛ میرزا خلیل کمره‌ای (۱۴۰۵ق) در موضوع فلسطین. (الزنجانی، ۱۹۶۷؛ کاشف الغطاء، ۱۳۸۹؛ کمره‌ای، ۱۳۳۸؛ کمره‌ای، دون عنوان)	انتشار کتاب و مطبوعات	۳

۴	جمع‌آوری و اهداء کمک‌های مالی	کمک به فلسطین (کمره‌ای، ۱۳۵۳: ۳۷۴؛ سلیمانی، تابستان ۱۴۰۲: ۱۹۴) یا مسلمانان مبارز الجزایر علیه اشغالگران فرانسوی (مجله تاریخ اسلام، ۳ ذی‌الحجه ۱۳۸۲: ۱۱-۱۲)
۵	برپایی اجتماعات و تظاهرات اعتراضی	اجتماع باشکوه در مسجد سلطانی تهران (مورخ ۳۰ تیرماه ۱۳۲۷ش) برای آزادی فلسطین به درخواست آیت‌الله سید ابوالقاسم کاشانی (روزنامه وظیفه، ۲/ ۱۳۲۷/۳: ب: ۱ و ۳)
۶	شرکت در نشست‌های علمی و سیاسی نخبگان جهان اسلام	حضور علمای امامیه در اجلاس جهانی قدس در بیت‌المقدس (اردن) از قبیل آیات محمد حسین کاشف الغطاء (به سال ۱۳۵۰ق)؛ خلیل کمره‌ای و سید محمود طالقانی (به سال ۱۳۷۹ق) (روزنامه وظیفه، ۹/۱۱/۱۳۳۸: ۱)
۷	مکاتبات با مقامات سیاسی	تلگرام‌های آیات عبدالکریم زنجانی، محمد حسین آل کاشف الغطاء و عبدالکریم الجزایری (متوفی ۱۳۸۲ق) به سازمان ملل متحد درباره حفظ حقوق مسلمانان کشمیر (حکیمی، ۱۳۲۸: ۱۲۱-۱۲۲)
۸	مکاتبات بین‌الادیانی	مکاتبات با مقام پاپ واتیکان برای اتخاذ موضعی واحد علیه ظلم و ستم رژیم صهیونیستی. در ادامه به پنج نمونه آن اشاره خواهد شد.

تصویر شماره ۱ - شیوه‌های اقدام علمای امامیه در مبارزه با استعمار

مقاله حاضر با رویکردی تطبیقی به تحلیل محتوا و کاوش در مکاتبات میان علمای امامیه با مقام پاپ واتیکان می‌پردازد تا جنبه‌هایی جدید از تاریخ مقاومت در برابر اشغال فلسطین

را ترسیم کند و نشان دهد اولین مکاتبات بین‌الادیانی میان ایشان درباره فلسطین با چه هدفی و از چه زمانی آغاز و چه مضامین مشترکی در آن‌ها مطرح شده است. لازم به ذکر است که درباره واتیکان، کتاب‌های مفیدی توسط برخی از سفیران جمهوری اسلامی ایران در واتیکان به رشته تحریر درآمده است؛ مانند «واتیکان، دنیای اسلام و غرب» از سید هادی خسروشاهی (متوفی ۱۴۴۱ق)؛ «خاطره‌ها از واتیکان و سن‌پتر ...» از محمدهادی عبدخدایی؛ «مسیحیان و روزگار جدید» و «از شمال آفریقا تا واتیکان ...» هر دو از احمد مسجد جامعی (نک: خسروشاهی، ۱۳۸۰؛ عبدخدایی، ۱۳۹۹؛ مسجد جامعی، ۱۳۹۴ و ۱۳۹۶) همچنین مجتبی عبدخدایی در کتاب «واتیکان (کلیسای جهانی کاتولیک)» ضمن تشریح پیشینه تاریخی و ساختار تشکیلاتی واتیکان، به طور خاص به موضوع واتیکان و رژیم صهیونیستی (عبدخدایی، ۱۳۸۵: ۳۴۵-۳۶۱) و نیز «واتیکان و اسلام» (همان: ۳۶۲-۳۶۸) پرداخته است؛ با این همه پژوهشی مستقل درباره مکاتبات علمای امامیه با واتیکان با موضوع آزادی قدس شریف و احقاق حقوق فلسطینی‌ها یافت نشد.

ناگفته نماند که دسته‌ای از منابع به نقد رویکرد تقریب میان ادیان ابراهیمی اختصاص دارند. (نک: القاضی، ۱۴۲۲) که بررسی آن‌ها خارج از این مجال است؛ با اینحال، نقدهای مذکور نافی انجام گفت‌وگوهای انتقادی درباره آزادی فلسطین نیستند. همچنین گزارش‌های سفرهای عالمان شیعه نظیر آیات‌الله جوادی آملی و محمدتقی مصباح یزدی (متوفی ۱۳۹۹ش) نیز حاوی برخی گفت‌وگوهای بین‌الادیانی با شخصیت‌های مسیحی است. (نک: جوادی آملی، ۱۳۸۹؛ مصباح یزدی، ۱۳۷۶؛ مصباح یزدی، ۱۳۸۴؛ مصباح یزدی، ۱۳۸۶) هرچند مخاطب آنان مقام پاپ نیست و مباحث مطروحه‌شان نیز نظیر نقد عقیده تثلیث یا پاسخ به شبهاتی درباره اسلام عموماً در حوزه کلام و الهیات است؛ برای مثال، آیت‌الله سید رضی شیرازی (متوفی ۱۴۰۰ش) در جریان سفری درمانی به لندن، با یکی از کشیشان کلیسای وست منیستر درباره نامیدن حضرت عیسی علیه السلام به عنوان فرزند خدا، گفت‌وگویی انتقادی دارد. (شیرازی، ۱۳۸۷: ۵۱۴) و نظایر چنین گفت‌وگوهایی بسیار است.

مقاله حاضر به صورت
مقایسه‌ای به بررسی
مکاتبات علمای امامیه و
مقام پاپ واتیکان در قالب
پنج نمونه شامل آیات امام
خمینی، سید علی سیستانی،
سید محمد موسوی بهبهانی،
محمدتقی آملی و میرزا خلیل
کمهرای اختصاص دارد و
نشان می‌دهد آنان چگونه
از گفت‌وگوی بین‌الادیانی
با واتیکان به عنوان روشی
برای احقاق حقوق مردم
فلسطین استفاده کرده‌اند.

۸۳

آموزه و تفکر
شماره اول - بهار و تابستان ۱۴۰۱

نمونه ۱ - مکاتبه آیت‌الله سید محمد موسوی بهبهانی

برخی مکاتبات با موضوع فلسطین، به صورت ارسال نامه به مقام پاپ (کنش) و برخی دیگر پاسخ به نامه پاپ (واکنش) بوده‌اند. در دوران آغازین اشغال فلسطین، عالمان امامیه، کنشگر اول و آغازگر ارتباط با واتیکان برای محکومیت صهیونیسم بودند. نامه آیت‌الله سید محمد موسوی بهبهانی (متوفی ۱۳۸۳ق) خطاب به پاپ پیوس دوازدهم از اولین مکاتبات رسمی علمای ایران با واتیکان است که در یکم خردادماه ۱۳۲۷ش برابر با ۲۲ می ۱۹۴۸م، از طریق تلگراف ارسال و دو روز بعد در روزنامه اطلاعات (۳ خرداد ۱۳۲۷ش) منتشر شد. (نک: تصویر شماره ۲) نامه مذکور با آیه شریفه ۸۲ سوره مائده آغاز شده است که در آن یهود و مشرکان «دشمن‌ترین مردم نسبت به مؤمنان» و نصاری «نزدیک‌ترین دوستان نسبت به مؤمنان» توصیف شده‌اند. کاربرد این آیه در موارد مشابه مانند بیانیه معروف آیت‌الله العظمی سید حسین بروجردی (متوفی ۱۳۸۰ق) درباره فلسطین نیز مشاهده می‌شود (بروجردی، خرداد ۱۳۲۷: ۱) و حاکی از حسن ظن عالمان شیعه به نصاری باایمان بر مبنایی قرآنی است. متن نامه با جدا کردن مسیحیان از دولت مردان اروپایی، تلویحاً متوجه تفکیک کلیسا از دولت‌های مسیحی می‌شود. نفوذ کلیسا بر دولت‌های غربی، در سیر مجموعه تحولات تاریخی در اروپا رو به افول نهاد (رفیع‌پور، ۱۳۹۷: ۱۲۹-۲۵۰) و با رواج سکولاریسم فراگیر، امور قدسی (فرامادی) به حاشیه رانده شدند. (المسیری، ۱۳۸۳: ۱/۱۵۳) نامه آیت‌الله بهبهانی به کلیسای واتیکان در زمانه‌ای است که واتیکان در هاشم تمدن غرب قرار گرفته است؛ اما این امر نافی مسئولیت اخلاقی و منصب روحانی آن در محکومیت ظلم و بی‌عدالتی نیست. اسرائیل بعنوان تنها نیروی نیابتی در منطقه غرب آسیا (خامنه‌ای، ۱۴۰۴/۱/۱۱) مجری سیاست‌های استعماری غرب است. (المسیری، ۱۳۸۳: ۷/۱۹) تشبیه اسرائیل به «ناو هواپیمابر آمریکایی» بیانگر عمق راهبردی اشغال فلسطین در حفظ سلطه استعمار غرب است. (همان: ۲۷/۷-۲۸) که مسئولیت اخلاقی کلیسای واتیکان را دوچندان می‌کند.

نامه آیت‌الله بهبهانی لحنی انتقادی در برابر سکوت کلیسا دارد و تأکید می‌کند «فتنه‌انگیزی یهود» امری غیرمنتظره نیست؛ اما حمایت برخی از ملل مسیحی

نامه آیت‌الله سید محمد موسوی بهبهانی (متوفی ۱۳۸۳ق) خطاب به پاپ پیوس دوازدهم از اولین مکاتبات رسمی علمای ایران با واتیکان است که در یکم خردادماه ۱۳۲۷ش برابر با ۲۲ می ۱۹۴۸م، از طریق تلگراف ارسال و دو روز بعد در روزنامه اطلاعات (۳ خرداد ۱۳۲۷ش) منتشر شد.

از جنایات رژیم صهیونیستی مایه تعجب است؛ زیرا مسلمانان بر پایه آموزه‌های دینی خویش، احترامی عمیق به حضرت عیسی مسیح و حضرت مریم صدیقه علیها السلام می‌گذارند، در حالی که یهودیان نسبت به آن مقدّسات هتاک می‌کنند. اینچنین آیت الله بهبهانی از همدستی ملّت نصاری با دشمنان عیسی مسیح علیه السلام علیه مسلمانان انتقاد می‌کند و از محافل روحانی می‌خواهد تا با شکستن سکوت خود، به وظیفه روحانی‌شان عمل کنند. در بخشی از آن چنین آمده است:

... در خاتمه از مقام پاپ تقاضا دارم که به ملل مسیحی تذکر دهند که از این جمعیت یهود که دست تعدی به جان و مال مسلمین مظلوم دراز کرده‌اند، پشتیبانی ننموده و عواطف چند صد میلیون مسلمین را برای خاطریک مشت یهود فتنه جو جریحه دار نمایند و البته این معنی در خور مقام روحانیت پاپ که همیشه رهبر و هادی ملّت هستند، می‌باشند. (بهبهانی، ۱۳۲۷/۳/۳)

در پاسخ، نماینده پاپ در تهران، ضمن تأکید بر پیگیری موضوع، اشاره به تأثر پاپ از قضایای فلسطین و دستور وی برای برگزاری مراسم دعا در سراسر کلیساهای کاتولیک‌های جهان برای ایجاد صلح و صفا در فلسطین کرد. (همان منبع؛ یزدانی، ۱۳۷۴: ۲۵۱)

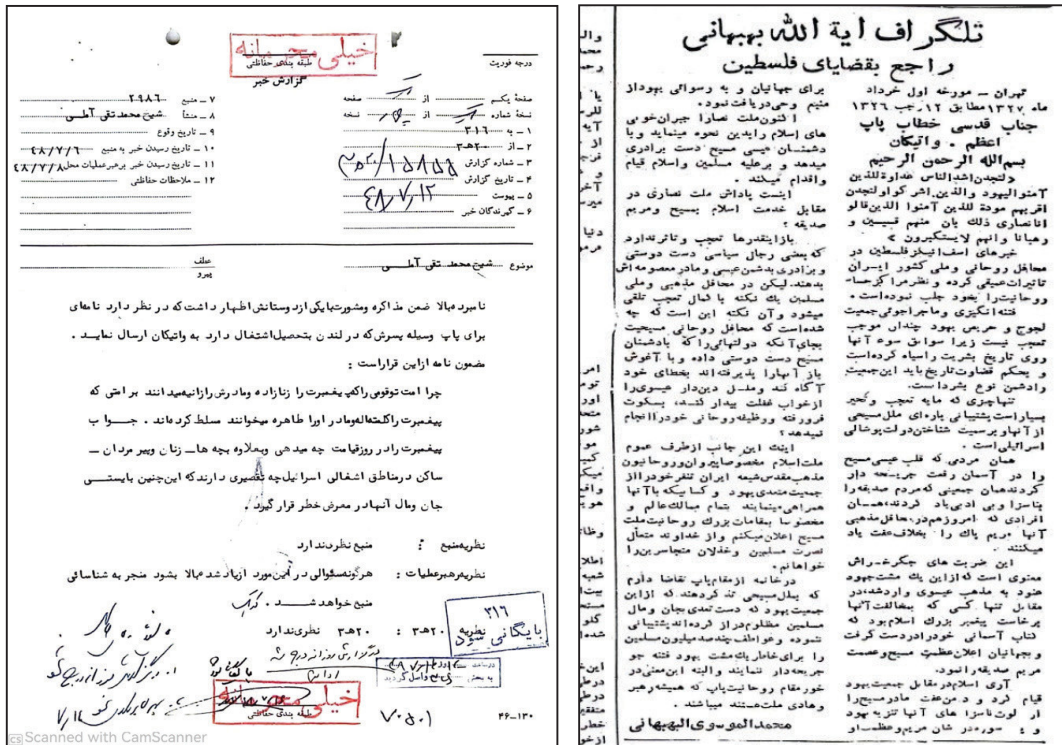
نامه مذکور از سه نظر اهمیت ویژه دارد:

- نشان می‌دهد عالمان امامیه از بدو پیدایش رژیم غاصب صهیونیستی (۱۹۴۸ م / ۱۳۲۷ ش) با آن در ستیز بوده و از ملّت مظلوم فلسطین حمایت کرده‌اند.
- نگارش آن نامه در سیاق یکی از بزرگترین کارزارهای حمایتی مردم ایران از فلسطین (مورخ خرداد ۱۳۲۷ ش) در آن دوران بود. در آن زمان، به دعوت آیت الله سید ابوالقاسم کاشانی، بالغ بر سی هزار نفر در مسجد سلطانی بازار تهران گردهم آمدند و درخواست‌ها برای اعزام نیرو به فلسطین فزونی یافت. (روزنامه اطلاعات، ۱۳۷۳ / ۱۳۲۷: ۱ و ۵)

- نامه تلگرام آیت الله بهبهانی، به قلم امام خمینی (متوفی ۱۴۰۹ ق / ۱۹۸۹ م) است که نشان می‌دهد بنیانگذار انقلاب اسلامی ایران، از آغاز پیدایش رژیم اشغالگر قدس با آن مبارزه کرده است. آیت الله بهبهانی از جمعی از علما دعوت بعمل آورد تا متن پیشنهادی خود را ارائه دهند تا یکی از آن‌ها انتخاب و برای پاپ ارسال شود. متن نامه امام خمینی که در جلسه مشورتی مذکور شرکت داشت، تأیید و ارسال شد

و در واقع، نامه ارسالی به پاپ به قلم مرحوم امام خمینی است. این واقعه را امام خمینی رحمۃ الله علیه برای یکی از شاگردان خود، آیت الله العظمی حاج شیخ جعفر سبحانی تعریف و معظم له بعدها آن را برای دکتر رسول جعفریان بازگو کرد. (جعفریان، پاییز ۱۳۸۱: ۳۱۱ - ۳۱۴)

تصویر ۲: تلگراف آیت الله بهبهانی به پاپ در روزنامه اطلاعات مورخ ۳ خرداد ۱۳۲۷ ش

تصویر ۳: سند ساواک مورخ ۱۳۴۸/۷/۱۲ ش

نمونه ۲ - امام خمینی رحمۃ الله علیه

رهبری امام خمینی مصادف با دوره ریاست پاپ ژان پل دوم^۱ بر واتیکان بود. پاپ به درخواست جیمی کارتر (متوفی ۲۰۲۴م) رئیس جمهور وقت ایالات متحده آمریکا، برای آزادی کارکنان بازداشت شده سفارت خانه موسوم به لانه جاسوسی آمریکا و نیز انتقال اجساد نظامیان متجاوز آمریکایی به طبرس، دو نامه برای امام خمینی ارسال کرد و هوشمندانه

پدیده صهیونیسم با پوشش
مسیحی در برخی محافل
افراطی پروتستان خصوصاً
میان رؤسای جمهور ایالات
متحده آمریکا نظیر جیمی
کارتر یا رونالد ریگان (متوفی
۲۰۰۴م) شکل گرفت.

اسقف هیلاریون کاپوچی^۱ (متوفی ۲۰۱۷م) را در رأس هیئتی به تهران فرستاد. کاپوچی «اسقف کلیسای کاتولیک رم» در قسمت شرقی قدس شریف بود و به دلیل فعالیت‌های ضد صهیونیستی‌اش، سال‌ها در زندان‌های آن رژیم بسر برده بود. لازم به ذکر است پدیده صهیونیسم با پوشش مسیحی در برخی محافل افراطی پروتستان خصوصاً میان رؤسای جمهور ایالات متحده آمریکا نظیر جیمی کارتر یا رونالد ریگان (متوفی ۲۰۰۴م) شکل گرفت. آنان تشکیل رژیم جعلی اسرائیل را بعنوان امری مقدّس، مقدمه ظهور مجدد مسیح علیه السلام می‌پنداشتند. (المسیری، ۱۳۸۳: ۱۴۸/۶ - ۱۵۱) پدیده مذکور خارج از عقاید مورد تأیید واتیکان بود؛ اما در دوران پاپ ژان پل دوم (متوفی ۲۰۰۵م) نفوذ خود را بر واتیکان با اتخاذ سیاست عامدانه نزدیکی به یهودیان نشان داد. ژان پل دوم اسرائیل را به رسمیت شناخت و در کنار دیوار ندبه از رفتار مسیحیان در حق یهودیان اظهار پشیمانی کرد. (دافی، ۱۴۰۰: ۱۴۰-۱۴۲؛ خسروشاهی، ۱۳۸۰: ۱۰۷ و ۲۵۰-۲۵۷ و ۲۸۹؛ عبدخدایی، ۱۳۸۵: ۴۱۰) هم‌گرایی واتیکان با رژیم صهیونیستی بر پایه ملاحظات سیاسی و خارج از چارچوب دینی و ایدئولوژیک حاکم بر مسیحیت کاتولیک بود. (المسیری، ۱۳۸۳: ۱۴۸/۶) اما ناگفته نماند که از حیث دینی، واتیکان مواضع خوبی را نیز در محکومیت نسل‌کشی فلسطینیان و حق آوارگان فلسطینی برای بازگشت به میهن‌شان اتخاذ کرده است. (خاطر، ۱۹۸۹: ۱۵۱-۱۵۲)

امام خمینی در سخنرانی‌های مورخ (۱۳۵۹/۵/۱۲؛ ۱۳۵۸/۱۰/۴ ش) در پاسخ به پیام پاپ، خواستار طرد رویه کنونی واتیکان و قرار گرفتن آن در جانب دفاع از مظلومان شد. (امام خمینی، ۱۳۷۸: ۱۳/۶۷-۷۱؛ امام خمینی، ۱۳۷۸: ۱۱/۴۰۵؛ خسروشاهی، ۱۳۸۰: ۲۵۸ - ۲۶۳) سخن مذکور ناظر به دفاع از مظلوم در سراسر جهان است. آیت‌الله سید هادی خسروشاهی سفیر وقت ایران در واتیکان که حامل پاسخ امام خمینی به پاپ ژان پل دوم بود، از آن جلسه چنین یاد کرده است:

عالیجناب! اجازه می‌دهید که خلاصه پیام امام را که توسط من ابلاغ کرده‌اند، به استحضار برسانم. امام خمینی ضمن ابلاغ سلام به جنابعالی فرمودند: بشریت و مردم سراسر جهان از ما و شما انتظار ندارند که فقط به مسایل اخلاقی و دعاکردن پردازیم، بلکه آن‌ها انتظار دارند که ما به عنوان

رهبران مذهبی به مشکلات اجتماعی آنان توجه کنیم و با استکبار جهانی در مقابل ملل مستضعف مقابله کنیم. (خسروشاهی، ۱۳۸۰: ۲۷۰-۲۷۱ و ۲۷۷)

حضور اسقف کاپوچی در ایران و مواضع قاطع ضد صهیونیستی رهبری انقلاب اسلامی، موجب علاقمندی او به انقلاب اسلامی شد. آیت الله سید هادی خسروشاهی سفیر وقت ایران در واتیکان با اشاره به حضور او در مراسم روز قدس و علاقه زاید الوصفش به انقلاب اسلامی و امام خمینی می نویسد او قاطعانه جنایات رژیم صهیونیستی و اشغالگری سرزمین فلسطین را محکوم می کرد و خواهان اقدام عملی جامعه جهانی علیه صهیونیسم توسعه طلب و نژادپرست بود. (خسروشاهی، ۱۳۹۵/۱۱/۴)

نمونه ۳ - آیت الله شیخ محمدتقی آملی رحمته الله علیه

یکی از اسناد محرمانه ساواک (مورخ ۱۳۴۸/۷/۱۲ برابر با ۴ اکتبر ۱۹۶۹م) اشاره به قصد آیت الله شیخ محمدتقی آملی (متوفی ۱۳۹۱ق/ ۱۳۵۰ش) مبنی بر نگارش نامه ای به پاپ پُل ششم^۱ (متوفی ۱۹۷۸م) دارد که بنا بود از طریق فرزندش دکتر کاظم آملی که در آن هنگام در لندن مشغول تحصیل پزشکی بود، ارسال شود. (سند ساواک، ۱۲ مهر ۱۳۴۸) آیت الله آملی مضمون نامه مذکور را شفاهاً به برخی دوستانش بیان کرده بود که بر اساس گزارش ساواک شامل پرسش های زیر است: (نک: تصویر شماره ۳)

ابتدا از پاپ می پرسد چرا امت تو قومی را که به حضرت مسیح و مادرشان حضرت مریم علیها السلام اهانت می کنند، بر امتی که حضرت عیسی مسیح علیه السلام را کلمه الله و مادرشان را طاهره می خوانند مسلط کرده است؟ سپس می پرسد: «جواب پیغمبرتان را در روز قیامت چه می دهید؟»

معرض خطر قرار گیرد؟»

چنان که بیان شد، نامه یک کنش مبتکرانه فردی است تا واکنش و محتوای آن دارای مضمونی انتقادی، کم و بیش همانند متن تلگرام آیت الله بهبهانی خطاب به پاپ پیوس دوازدهم دارد.

آیت الله شیخ محمدتقی
آملی ابتدا از پاپ می پرسد
چرا امت تو قومی را که به
حضرت مسیح و مادرشان
می کنند، بر امتی که حضرت
عیسی مسیح علیه السلام را کلمه
الله و مادرشان را طاهره
می خوانند مسلط کرده
است؟ سپس می پرسد:
«جواب پیغمبرتان را در روز
قیامت چه می دهید؟»

نمونه ۴ - آیت الله حاج میرزا خلیل کمره‌ای رحمته الله علیه

«فرانسوا ابو مخ»^۱ (متوفی ۲۰۰۶ م) سوری الاصل، اسقف اعظم کلیسای سوریه و «دبیر امور غیر مسیحیت واتیکان» در نامه‌ای خطاب به آیت الله میرزا خلیل کمره‌ای، دوازده پرسش را مطرح کرد که درباره موضوعاتی چون معنای زندگی و مرگ؛ علل ناخشنودی انسان؛ مفهوم صلح واقعی از نگاه مذهب شیعه امامیه؛ افزایش جمعیت جهان؛ استفاده از دنیا؛ مفهوم انسان کامل؛ رابطه مذهب شیعه امامیه با سایر مذاهب اسلامی بودند. (کمره‌ای، ۱۳۵۳: ۱۱ - ۱۴) ابو مخ در ابتدای نامه‌اش توضیح می‌دهد که به اشاره فردی بنام ویلیام باردن^۲ با وی آشنا شده است. احتمالاً مراد از ویلیام باردن، اسقف باردن (متوفی ۲۰۰۴ م) باشد که سال‌ها در ایران به ویژه کلیسای اصفهان فعالیت می‌کرد. حسین عماد زاده (متوفی ۱۴۱۱) معتقد است معرفی ایشان به واسطه شهرت آیت الله کمره‌ای در جریان برگزاری کنگره هزاره شیخ طوسی در مشهد (مورخ ۱۳۴۸/۱۲/۲۸ تا ۱۳۴۹/۱/۳ ش) بود. (انوار، بی تا: ۱۱) کتاب خاطرات ابو مخ در سال ۱۹۹۱ م، با عنوان «اعترافات یک کاتولیک عرب»^۳ به زبان فرانسه منتشر شده است.

آیت الله کمره‌ای اهتمامی جدی به آزادی فلسطین داشت. در گردهمایی مسجد سلطانیه تهران همراه با آیت الله سید ابوالقاسم کاشانی بود و در کنفرانس قدس (رجب سال ۱۳۷۹ ق) شرکت جست. (کمره‌ای، ۱۳۵۳: ۴۲-۴۳) چندین کتاب مانند «نسیم من روح الفرج» یا «بیت المقدس و تحول قبله» درباره مسئله فلسطین نگاشت. وی جهاد در راه آزادی فلسطین را واجب کفایی می‌دانست و بر وجوب جهاد تبیین و اطلاع‌رسانی صحیح برای آزادی فلسطین تأکید داشت؛ چنانکه درباره دعوت نامه‌اش به اجلاس قدس (رجب ۱۳۷۹ ق) نوشت:

این دعوت به منزله استغاثه برادری است از برداران دینی خود برای دفع ظلم‌هایی که از طرف اسرائیل به مسلمین و برادران ما در بیت المقدس در این ده سال اخیر شده است؛ بنابراین ما نه تنها محتاج به دعوت برای شرکت در این دفاع نیستیم و نبودیم؛ بلکه اگر شانه از زیر بار تکلیف خالی می‌کردیم، شاید جداً مسئولیت

1. François Abou Mokh
2. William Barden O.P.
3. Lesconfessions d'un Arabe catholique

آیت الله کمره‌ای اهتمامی جدی به آزادی فلسطین داشت. در گردهمایی مسجد سلطانیه تهران همراه با آیت الله سید ابوالقاسم کاشانی بود و در کنفرانس قدس (رجب سال ۱۳۷۹ ق) شرکت جست. (کمره‌ای، ۱۳۵۳: ۴۲-۴۳) چندین کتاب مانند «نسیم من روح الفرج» یا «بیت المقدس و تحول قبله» درباره مسئله فلسطین نگاشت.

داشتیم، زیرا اگر این «دفاع مطلق از واجبات عینیه نباشد از واجبات کفائیه هست؛ بلکه از واجبات عینیه است. دفاع به معنی اعم از حمل اسلحه، تقویت و فکر سیاهی لشکر... (همان: ۴۵-۴۶)

او در هر مناسبتی نظیر مراسم افتتاح مسجد خاتم الانبیاء در تهرانپارس تهران، (انصاریان خوانساری، ۱۳۹۴: ۵۱) یاد فلسطین را از نظر دور نمی‌داشت. در جریان سفرهایش به اردن و سوریه، با مشاهده اردوگاه‌های آوارگان فلسطینیان آواره به وخامت اوضاع مردم فلسطین آگاه شد و بر دامنه فعالیت‌های ضد صهیونیستی‌اش افزود. (کمره‌ای، ۱۳۵۹/۸/۱: ۷) در زمان هیاهوی قدم گذاشتن انسان بر کره ماه (۱۹۶۹م)، نامه‌ای را به ریچارد نیکسون (متوفی ۱۹۹۴م) رئیس جمهور وقت آمریکا نگاشت و ضمن تبریک موفقیت مسافران کیهانی، با یادآوری وضعیت دردناک مردم فلسطین از اینکه مردمی چنین فاتح در آسمان و ظالم بر روی زمین‌اند، انتقاد کرد و از او خواست «اولاً به گرسنگان و آوارگان جهان و ثانیاً به دو میلیون مسلمان آواره عرب در خاورمیانه که قریب به بیست سال است آواره و در به درند، نظری مشفقانه کند و اجازه دهد که آن‌ها به خانه‌شان برگردند تا فتح دژ آسمان فتح همه‌جانبه‌ای باشد. (کمره‌ای، ۱۳۵۳: ۱۱۶-۱۱۷) نامه آیت‌الله کمره‌ای هرچند در پاسخ به اسقف ابو مخ بود؛ اما آن را مبدل به نامه‌ای برای پاپ پل ششم (متوفی ۱۹۷۸م) کرد. او در این زمینه می‌نویسد: «این بهترین فرصت بود تا ضمن پاسخ به سئوالات وی، کمال استفاده را برای نجات بیت المقدس و مسجد الاقصی کنم و با تجدید چاپ کتاب بیت المقدس، آن را بعنوان پیامی از اسلام برای واتیکان ارسال کنم.» به همین جهت، کتاب بیت المقدس را با افزودن اضافاتی بر آن «به علامت همکاری مسیحیت و اسلام» و به عنوان «هدیه‌ای علمی و رسمی تقدیمی برای مقام معظم پاپ اعظم حضرت پل ششم» منتشر و برای پاپ ارسال کرد. (همان: ۸-۹) سید محمدحسین انوار شیرازی، مجموعه پرسش و پاسخ‌های مذکور را به نظم سرود و در کتابی با عنوان «افق قاب قوسین، سروش قدسی پرتو قرآن اشعه انوار سبوحان، از مرجع روحانی عالی قدر ایران به پاپ اعظم واتیکان» منتشر کرد که مورد تمجید آیت‌الله کمره‌ای واقع شد. (انوار، بی تا: ۲۴-۳۰)

در نامه آیت‌الله کمره‌ای به پل ششم، به تفصیل به نمونه‌هایی تاریخی از رفتار جوانمردانه مسلمانان با نصارا اشاره شده و آن را با رفتار خونریز صلیبی‌ها مقایسه

این دعوت به منزله استغاثه
برادری است از برداران دینی
خود برای دفع ظلم‌های
که از طرف اسرائیل به
مسلمین و برادران ما در
بیت المقدس در این ده سال
اخیر شده است؛ بنابراین
ما نه تنها محتاج به دعوت
برای شرکت در این دفاع
نیستیم و نبودیم؛ بلکه اگر
شانه از زیر بار تکلیف
حالی می‌کردیم، شاید جداً
مسئولیت داشتیم.

- می‌کند. عمده پیشنهادها و درخواست‌های وی خطاب به مقام پاپ چنین است:
- همچنانکه مسلمانان مقدسات مسیحیت را محترم می‌شمارند، کلیسای واتیکان نیز به مقدسات مسلمانان احترام بگذارد.
 - واتیکان به قدری که با یهود و صهیونیسم که دشمنان حضرت عیسی و مادر طاهره‌اش علیها السلام هستند، مدارا دارد، با مسلمانان نیز باشد.
 - تابلویی از تصویر نمازگزاران نصاری نجران را که در کمال امنیت در مسجدالنبی صلی الله علیه و آله و سلم عبادت کردند، در تالار تبلیغی کلیسای واتیکان نصب شود تا هم مسلمانان غیور عبرت گیرند و هم نصارا از بدبینی خود بکاهند.
 - کلیسا متن نامه حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم به نجاشی حاکم حبشه در تابلویی مقابل دیدگان مردم نصب کند.
 - تصویر ورود خلیفه دوم در هنگام فتح بیت المقدس در تالارهای مبلغان مسیحی نصب شود که همگان از جمله نصارا در امان بودند.
 - تصویری از صلاح الدین ایوبی (متوفی ۵۸۹ق) در حالی که برای سپاهیان زخمی صلیبی مرهم برای درمان زخم‌ها فرستاد، در تالارهای مبلغان مسیحی نصب شود.
 - دعوت پاپ به تأمل در آیه شریفه ۶۴ سورة آل عمران و آیات قرآنی که درباره حضرت مسیح علیه السلام نازل شده‌اند. (کمره‌ای ۱۳۵۳: ۳۰-۳۲)

نمونه ۵ - آیت الله العظمی سید علی سیستانی

در تاریخ هشتم مارس ۲۰۲۱م دیدار تاریخی میان پاپ فرانسیس (متوفی ۲۰۲۵م) و آیت الله العظمی سیستانی در نجف اشرف انجام شد (مجموعه من المؤلفین، ۲۰۲۳: ۱۰۱-۱۱۳) و در آن به مسئله فلسطین و پایان دادن به محنت و رنج آوارگان فلسطینی اشاره شد که در رسانه‌ها بازتاب داشت. (الشبوط، ۲۰۲۱/۳/۷: ۸) متعاقب آن دیدار، نامه‌نگاری بین دو شخصیت ادامه یافت؛ نظیر نامه پاپ فرانسیس (مورخ ۲۸ فوریه ۲۰۲۳م) و پاسخ آن توسط آیت الله العظمی سیستانی (مورخ ۱۴ ذی الحجه ۱۴۴۴ق / ۳ ژوئیه ۲۰۲۳م) تلاش‌های مذکور نمونه‌ای دیگر از دیدار و مکاتبات میان علمای امامیه و پاپ است که مضمون اصلی آن‌ها اشتراک نظر درباره دفاع از مظلومان در سراسر جهان است. (السیستانی، ۱۴ ذی الحجه ۱۴۴۴)

جمع بندی

مقاله حاضر به تحلیل پنج نمونه از مکاتبات تاریخی علمای امامیه با پاپ واتیکان اختصاص دارد که گستره زمانی آن‌ها از ابتدای اشغال فلسطین تا روزگار کنونی (۱۴۰۴/۱۴۴۶ق) امتداد دارد. نامه‌نگاری‌های مذکور یا حالت کنش دارند مانند ارسال نامه توسط آیات سید محمد بهبهانی (نامه به قلم امام خمینی) و یا در قالب پاسخ به نامه واکنش هستند؛ مانند پاسخ امام خمینی به هیئت اعزامی پاپ ژان پل دوم. عالمان امامیه در عین حالی که نجات فلسطین را در گرو وحدت اسلامی میان فریقین جستجو می‌کنند؛ در سطوح ارتباطات بین‌المللی، وارد گفتگوی بین‌الدیانی می‌شوند. مکاتبات علمای امامیه با مقام پاپ (واتیکان) مبتنی بر آموزهای قرآن مجید خصوصاً آیه شریفه ۸۲ سوره مائده است. هریک از علمای فوق‌الذکر به نحوی احترام مسلمانان به حضرت مسیح و حضرت مریم علیهم‌السلام را یادآور شده و بر تعالیم قرآن در اینباره تأکید کرده‌اند. یادآوری تاریخ و رفتار مسلمانان با پیروان سایر ادیان نیز از سرفصل‌های مشترک در اینگونه مکاتبات است.

نامه‌ها عموماً جانب اختصار را دنبال کرده و به نگارش یک نامه کوتاه بسنده کرده‌اند؛ هرچند آیت‌الله کمره‌ای با تفصیل بیشتری وارد آن شده و کتابی درباره بیت‌المقدس را نیز بدان ضمیمه کرده است؛ اما مضمون اصلی همگی‌شان بر اساس آموزه‌های دینی جهانشمول شامل درخواست از واتیکان برای عدم پذیرش اشغالگری؛ تقبیح ظالم و قرار گرفتن در جانب مظلوم است. لحن علما در مواجهه با واتیکان حاکی از احترام و در عین حال انتقاد از سکوت و انفعال آن در برابر اقدامات کشورهای غربی است.

در هیچیک از مکاتبات مورد نظر کوچک‌ترین درخواست نظامی و یا مالی از واتیکان مطالبه نمی‌شود و تنها حمایت از حق و محکوم کردن ظالم درخواست می‌شود. این در حالی است که در مکاتبات میان عالمان فریقین که با رویکردی وحدت‌آفرین در جریان بوده است، همواره بر مسئله ضرورت جهاد نظامی و مالی و هم‌افزایی امکانات مشترک میان مسلمانان تأکید شده و هم‌دیگر را بدان توصیه کرده‌اند.

مکاتبات علمای امامیه
با مقام پاپ (واتیکان)
مبتنی بر آموزهای قرآن
مجید خصوصاً آیه شریفه
۸۲ سوره مائده است. هر
یک از علمای فوق‌الذکر
به نحوی احترام مسلمانان
به حضرت مسیح و حضرت
مریم علیهم‌السلام را یادآور شده و بر
تعالیم قرآن در اینباره تأکید
کرده‌اند.

کتاب نامه

- امام خمینی (۱۳۷۸ ش) صحیفه امام: مجموعه آثار امام خمینی رحمته الله علیه (بیانات، پیام‌ها، مصاحبه‌ها، احکام، اجازات شرعی و نامه‌ها) تهران (چاپ هفتم) موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته الله علیه
- انصاریان خوانساری، محمدتقی (۱۳۹۴ ش) مرجع متقی خاطرات و اسنادی منتشرنشده درباره آیه الله العظمی حاج سید احمد خوانساری، قم (چاپ اول) انتشارات انصاریان.
- انوار، محمدحسین (بی تا) افق قاب قوسین: شرح ۱۲ سوال و اتیکان و جواب آنها از: مرجع عالیقدر ایران (بامقدمه) عمادزاده، تهران.
- بروجردی، سید حسین (خرداد ۱۳۲۷ ش) سند با عنوان: «بیانیه آیت الله العظمی بروجردی در مورد فلسطین» (ناشر) سیدابولقاسم مرعشی، به شناسه سند ۵۶۲۶/۲۹۳ موجود در بایگانی ملی کتابخانه ملی ایران به نشانی: <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/1404068>
- بهبهانی، سید محمد (۱۳۲۷ ۳/۳ ش) با عنوان: «تلگراف آیه الله بهبهانی راجع به قضایای فلسطین» روزنامه اطلاعات، ش ۶۶۴۵.
- جعفریان، رسول (پاییز ۱۳۸۱ ش) یک سند تازه و منسوب به امام درباره فلسطین، مجله حضور، ش ۴۲.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۹ ش) آفاق اندیشه: سخنان و رهنمودهای آیت الله جوادی آملی در دیدار با شخصیت های جهانی، مسلمانان مقیم خارج از کشور و پیروان ادیان و مکاتب گوناگون (تحقیق، تنظیم و ویرایش) علی اسلامی، قم: اسراء.
- حائری، عبدالهادی (۱۳۶۸ ش) ایران و جهان اسلام؛ پژوهش‌هایی تاریخی پیرامون چهره‌ها، اندیشه‌ها و جنبش‌ها، مشهد، مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.
- حکیمی، فتح الله (۱۳۲۸ ش) آتش در بهشت، تهران، چاپخانه تابش.
- خاطر، لحد (۱۹۸۹ م) لبنان والفاطیکان العلاقات المتبادلة بینهما من صدر النصرانیة حتی الیوم، بیروت، دار لحد خاطر.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۴/۱/۱۱ ش) مثبت ۱۰۰ ثانیه: یک رژیم همیشه نیابتی، وب‌گاه دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای به نشانی: <https://khl.ink/f/59971>
- خسروشاهی، سید هادی (۱۳۸۰ ش) واتیکان، دنیای اسلام و غرب، تهران: کلبه شروق و سماط.
- خسروشاهی، سید هادی (۱۳۹۵/۱۱/۴ ش) کاپوچی، اسقف مبارز، پایگاه اطلاع‌رسانی استاد سید هادی خسروشاهی رحمته الله علیه، (آخرین بازدید: ۱۴۰۴/۳/۴) به نشانی: <http://khosroshahi.ir/main/index.php?Page=definitiondiary&UID=3986154>
- دافی، ایمون (۱۴۰۰ ش) ده پاپ که جهان را به لرزه انداختند. (ترجمه) محمدجلال ماخانی و سعید ماخانیف تهران، نشر ثالث.

- رجبی، محمدحسن (۱۳۷۸ش) رسایل و فتاوی جهادی شامل رساله‌ها و فتوای علمای اسلامی در جهاد با قدرتهای استعماری، تهران (چاپ اول) سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۹۷ش) تضاد غرب و شرق ایران و کشورهای غربی، تهران (چاپ دوم) شرکت سهامی انتشار.
- روزنامه اطلاعات (۱۳۲۷/۳/۳ش) متن خطابه آیت‌الله کاشانی، روزنامه اطلاعات، شماره ۶۶۴۵.
- روزنامه وظیفه (۱۳۲۷/۳/۲ش - الف) با عنوان: «داوطلبان جهاد فلسطین»، ش ۱۹۶.
- روزنامه وظیفه (۱۳۲۷/۳/۲ش - الف) (با عنوان) هیجان عظیم مردم پایتخت؛ پریروز مسجد شاه و خیابان‌های اطراف آن شاهد بزرگ‌ترین اجتماعات مذهبی بود؛ شماره ۱۹۶.
- روزنامه وظیفه (۱۳۲۷/۲/۲۹ش) با عنوان: «هو العزیز» - نصر من الله و فتح قریب، ش ۱۹۴.
- روزنامه وظیفه (۱۳۳۸/۱۱/۹ش) (با عنوان) در مؤتمر اسلامی - نمایندگان ایران، شماره ۶۶۱.
- الزنجانی، عبدالکریم (۱۹۶۷م) الاعداد الروحي للجهاد الاسلامي في فلسطين، نجف، مكتبة الغری الحديثة،
- سلیمانی، علی (تابستان ۱۴۰۲ش) هشتاد سند تازه یاب از آیت الله العظمی مرعشی نجفی، مجله میراث شهاب، سال بیست و نهم، ش ۱۱۲.
- سند ساواک (۱۳۴۸ / ۷ / ۱۲ش) گزارش ساواک درباره نامه آیت الله محمدتقی آملی، به شماره ۳۰۲۵/۱۵۸۵۵
- السیستانی، السید علی (۱۴ ذی الحجة ۱۴۴۴ق) رسالة سماحة السيد (دام ظلّه) الى الحبر الأعظم البابا فرنسيس جواباً على رسالته إليه، موقع مكتب سماحة المرجع الديني الأعلى السيد علی الحسيني السیستانی: <https://www.sistani.org/arabic/archive/26802>
- الشبوط، محمد عبدالجبار (۲۰۲۱/۳/۷م) البابا والسیستانی فی رحاب الإنسانية، الزمان، العدد ۶۹۰۸.
- شیرازی، سید رضی (۱۳۸۷ش) زلال حکمت سخنرانی‌های حضرت آیت الله سید رضی شیرازی، (تدوین و تنظیم) سید محمدحسین آیت الله زاده شیرازی، تهران، انتشارات اطلاعات.
- عبدخدایی، مجتبی (۱۳۸۵ش) واتیکان (کلیسای جهانی کاتولیک، تهران: انتشارات بین المللی الهدی.
- القاضي، احمد بن عبدالرحمن (۱۴۲۲ق) دعوة التقريب بين الاديان دراسة نقدية في ضوء العقيدة الإسلامية، دار ابن الجوزی.
- کاشف الغطاء، محمدحسین (۱۳۸۹ق) قضية فلسطين الكبرى في خطب الامام الراحل محمدحسین کاشف الغطاء،، النجف الاشرف، مطبعة النعمان.
- کمره‌ای، خلیل (۱۳۵۹ / ۸ / ۱ش) پیام آیت الله حاج میرزا خلیل کمره‌ای به سران کشورهای عربی. این ننگ را عرب به کجا می‌برد؟! روزنامه اطلاعات، ش ۱۶۲۶۹.
- کمره‌ای، خلیل (۱۳۳۸ش) ندایی از سرزمین بیت المقدس و نگاهی به شهر بیت المقدس، تهران،

چاپخانه نیکپو.

- کمره‌ای، خلیل (دون تاریخ) نسیم من روح الفرج (بعد الشدة): کارثة منطقة الارض العربية من اسرائيل كيف كانت و كيف جبران خسارتها. نظريات و ملاحظات، تهران، بی‌نا.
- مجله تاریخ اسلام (۳ ذی الحجه الحرام ۱۳۸۲ ق / اردیبهشت ۱۳۴۲ ش) با عنوان: کتاب من عمان: جمعیت امداد الجزائر، تهران، ش ۸ (از دوره سوم)
- مجموعه من المؤلفین (۲۰۲۳ م) النجف والفاتیکان؛ تراث قديم و روح جديدة على هامش الزيارة التاريخية للحبر الأعظم البابا فرنسيس إلى العراق في آذار - ۲۰۲۱، بغداد، دارالرواق.
- مسجد جامعی، احمد (۱۳۹۴ ش) از شمال آفریقا تا واتیکان خاطرات دوران سفارت محمد مسجدجامعی (به کوشش) حسن علی بخشی و منصوره حقیقی کفاش، محمد قدس، تهران: وزارت امور خارجه، اداره نشر.
- مسجد جامعی، احمد (۱۳۹۶ ش) مسیحیان و روزگار جدید، تهران: اطلاعات
- المسیری، عبدالوهاب (۱۳۸۳ ش) دایره‌المعارف یهود، یهودیت و صهیونیسم: نمونه تفسیری جدید، (ترجمه) موسسه فرهنگی مطالعات و پژوهش‌های تاریخ خاورمیانه، تهران: کنفرانس بین‌المللی حمایت از انتفاضه فلسطین، دبیرخانه.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۷۶ ش) گزارش سفر حضرت آیه الله مصباح یزدی (دامت برکاته) [گزارش] به همراهی نماینده محترم سازمان در آرژانتین به کشورهای آمریکای لاتین و اسپانیا، [بی‌جا]: سازمان حوزه‌ها و مدارس علمیه خارج از کشور، معاونت آمریکا و اروپا.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۴ ش) به پیشواز خورشید غرب: گزارش سفر حضرت آیت‌الله مصباح یزدی به اسپانیا و آمریکای لاتین (تدوین و نگارش) مرتضی موسی‌پور، تهران: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمته‌الله علیه
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۶ ش) سفر به سرزمین هزار آیین: گزارش سفر آیت‌الله مصباح یزدی به هندوستان (تدوین و نگارش) اصغر عرفان، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی
- یزدانی، مرضیه (۱۳۷۴ ش) اسناد مهاجرت یهودیان ایران به فلسطین (۱۳۰۰ - ۱۳۳۰ ش). تهران: سازمان اسناد ملی ایران، پژوهشکده اسناد.

